

*Талабірчук О. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри угорської філології Українсько-угорського
Навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ФАЛЬШИВИ ДРУЗИ ПЕРЕКЛАДАЧА: НА МАТЕРІАЛІ УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ МІЖМОВНОЇ ОМОНІМІЇ

Анотація. Стаття присвячена розглядові питання фальшивих друзів перекладача в угорсько-українській мовній парі. У розвідці поряд із назвою «фальшиві друзі перекладача» вживається термін міжмовні омоніми. Студенти-перекладачі стикаються з труднощами розуміння міжмовних омонімів майже одразу, адже у мові білінгвів вони часто спричиняють лексико-семантичну інтерференцію. Питання фальшивих друзів перекладача на прикладі угорської та української мови ще не досліджене, що становить підставу формулювання мети статті: теоретичне опрацювання явища угорсько-української омонімії та аналіз угорсько-українських омонімів з метою подальшого правильного їх використання у перекладацькій діяльності. У дослідженні використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також метод опозицій.

Услід за класифікацією А. Д'якова, Т. Кияка та З. Куделько, в угорсько-українській мовній парі виділено дві групи фальшивих друзів перекладача, а саме часткові інтернаціоналізми (повністю збігаються за формою вираження, проте мають одне спільне значення та кілька відмінних) та псевдоінтернаціоналізми. Встановлено, що значна частина псевдоінтернаціоналізмів є наслідком випадкового збігу співзвучності при відсутності спільності у значенні. Окрім цього, в угорській та українській мовах простежено лексичні міжмовні омоніми зі звуковими відмінностями, а саме такі, що відрізняються одним звуком. Окремо виділено міжмовні омоніми з графічно-фонетичними розбіжностями. З'ясовано, що в угорсько-українській парі міжмовні омоніми належать до однієї частини мови – іменники, а ті, що стосуються різних частин мови, є фактичними омонімами лише у словникових формах: напр., основа угорського дієслова та український іменник.

Перспектива дослідження полягає у можливості подальшого вивчення угорської та української лексики з метою виявлення міжмовних омонімів та аналіз їх перекладу в різних стилях.

Ключові слова: угорська мова, українська мова, фальшиві друзі перекладача, міжмовна омонімія, переклад.

Постановка проблеми. У процесі перекладу неодмінно стикаємося із лексичними труднощами, які зумовлені відмінностями між двома мовами. Угорська та українська мови належать до різних типів мов, є неспорідненими, чим пояснюються значні відмінності між ними та відповідно труднощі у перекладі різних рівнів (фонетичного, семантичного, граматичного, лексичного, синтаксичного тощо). Лексичний склад угорської та української мов розвивався, формувалася і продовжує піддаватися впливу відмінних умов, що і призводить до виникнення проблем під час перекладу. Зазначимо, що між цими двома мовами відбувалися безпосередні контакти на території Закар-

паття у минулому, що знайшло відображення у взаємному запозиченні чималой кількості слів та взаємовпливі, що призвів до появи т. зв. «фальшивих друзів перекладача». Як показує наш особистий досвід, з труднощами розуміння міжмовних омонімів, зокрема з перекручуванням значення слів, майже відразу стикаються студенти та перекладачі-початківці, приступаючи до практики перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень у сфері міжмовної омонімії дуже багато, зокрема чимало праць присвячено розгляду міжмовної омонімії у споріднених мовах, як от українсько-російська, українсько-чеська, українсько-польська омонімія. Багато розвідок присвячено українсько-англійській міжмовній омонімії. Ці напрацювання використовуються у практиці перекладацької діяльності, у підготовці двомовних словників фальшивих друзів перекладача тощо. Серед українських науковців до дослідження проблеми міжмовних омонімів зверталися М. Рильський, В. Акуленко, А. Д'яков, І. Корунець, М. Кочерган, О. Паламарчук, В. Русанівський, А. Турчина, Г. Чуба та інші. Проте наразі значно менше досліджень, присвячених розглядові міжмовної омонімії української мови та інших неспоріднених із нею мов, зокрема й угорської.

Формулювання мети статті. Оскільки питання фальшивих друзів перекладача на прикладі угорської та української мови ще не ставали предметом окремих досліджень, то **актуальність** нашої праці беззаперечна. **Мета статті** полягає у теоретичному опрацюванні явища угорсько-української омонімії, в аналізі угорсько-українських омонімів з ціллю подальшого правильного їх використання у перекладацькій діяльності. Досягнення мети передбачає складання списку фальшивих друзів перекладача в угорсько-українській мовній парі.

У статті використані загальнонаукові **методи аналізу та синтезу**, а також **метод опозицій**.

Виклад основного матеріалу. Поряд з терміном *фальшиві друзі перекладача* вживається термін міжмовні омоніми. Міжмовні омоніми є предметом вивчення не тільки перекладачів, а й загалом мовознавців, та належать до сфери зацікавлені і методики викладання та навчання мови як іноземної. Тож у науковій думці сформувалося чимало термінів на позначення слів однакових або схожих за звучанням, але відмінних за значенням у різних мовах. А. Турчина, окрім згаданих термінів «*фальшиві друзі перекладача*» та «*міжмовні омоніми*» наводить такі найменування: «міжмовні пароніми, міжмовні синоніми, помилкові або неповні лексичні паралелі, псевдоінтернаціоналізми» [1, с. 124].

Андрій Д'яков, Тарас Кияк та Зоя Куделько, розглядаючи мовні паралелі та проблему «фальшивих друзів перекладача»

у контексті термінотворення, відзначають, що «фальшиві друзі перекладача» поєднують у собі як часткові інтернаціоналізми, так і псевдоінтернаціоналізми [2, с. 125]. Під частковими інтернаціоналізмами вони розуміють слова, значення котрих збігаються лише частково, а під псевдоінтернаціоналізмами ті, значення яких не збігаються взагалі [2, с. 125].

Галина Чуба відзначає, що однією із причин появи міжмовних омонімів, як і омонімів загалом, є розпад колишньої багатозначності слова. «Лише зрідка вони виникають в результаті випадкових збігів, у більшості випадків у споріднених, особливо близькоспоріднених мовах омонімами стають слова, які «виросли» з тих самих етимонів та архетипних концептів» [3, с. 91].

Проблема перекладу «фальшивих друзів перекладача» або міжмовних омонімів в угорсько-українській мовній парі пов'язана із випадковими збігами. У близькоспоріднених мовах може бути кілька сотень або ж і тисяч омонімічних пар. Між неспорідненими мовами значно менша кількість міжмовних омонімів, однак все ж таки вони виникають. Варто відзначити, що угорська та українська мови мають різну графічну систему (латиницю та кирилицю), тому міжмовні омоніми у цій парі не є тотожними у плані вираження графічної та фонетичної форми.

Міжмовні омоніми угорської та української мови належать до однієї частини мови, переважно це іменники. В угорській та українській мовах існують міжмовні омоніми, які повністю збігаються за формою вираження, але мають одне спільне значення та кілька відмінних, тобто це часткові інтернаціоналізми. Так, лексема «індекс» в обох мовах є запозиченою, однак *index* в угорській мові означає *список, сигнал, сигнал повороту, залікова книжка студента*, натомість в українській мові *індекс* це: «1. Показчик, список, перелік чого-небудь. Індекс товарів. 2. ек. Цифровий показник, який у процентах виражає послідовні зміни якого-небудь економічного явища. Індекс продуктивності праці. 3. спец. Умовне позначення, здебільшого сполучення чисел або літер, що вживається в бібліотечній класифікації книжкових розділів. 4. мат. Числовий або літерний показчик, що найчастіше пишеться внизу літери або цифри математичного виразу для відрізнення його від іншого (напр., A₂, X_п)» [4, с. 25]. Отже, слово іншомовного походження в угорській та українській мовах зберегло тільки одне спільне значення – *список*, і розвинуло інші значення, які необхідно враховувати при перекладі. Так само в угорській мові іменник *defekt* означає несправність транспортного засобу, що викликана пошкодженнями його структури чи частини; прокол шини [5]. Натомість в українській мові *дефект* – вада чи недолік будь-чого, не лише транспортного засобу чи механізму, а й наприклад тіла. Тож в українській мові ця лексема набула ширшого значення.

До часткових інтернаціоналізмів відносимо й угор. *pásztor* – укр. *пастух* [6, с. 585], що співзвучне з укр. словом *пастор* – протестантський священник [7, с. 91]. В угорській мові у релігійному сенсі це слово використовується лише у переносному значенні. Тож, для того, щоб правильно відтворити у перекладі значення вищевказаних лексичних одиниць, потрібно на основі контексту в реченні чи змісту висловлювання точно з'ясувати у якому значенні вжито слово.

Нааявні в угорсько-українській парі міжмовних омонімів приклади і повного випадкового збігу співзвучності при відсут-

ності спільності у значенні. Нами укладений список наступних псевдоінтернаціоналізмів:

Угорське слово *lány*, що означає *дівчина*, за вимовою та написанням повністю збігається із українським *лань* – «*Тварина родини оленів, струнка і дуже прудка, у перен. про струнку, тендітну жінку*» [8, с. 447];

Угор. *koton* – укр. *презерватив*, ідентичне до іншомовного слова в українській мові *котон* – «*Бавовна, бавовняні нитки, а також тканина з бавовни*» [9, с. 324];

Угор. *ámbár* – укр. *хоч, хоча б, хоча би* [6, с. 43] співзвучне з укр. *амбар* – «*Велике приміщення для зберігання зерна; комора*» [10, с. 38];

Угор. *bárd* – укр. *сокира* [6, с. 73] та укр. *бард* – «*іст. Снівець-поет у стародавніх кельтів; Взагалі поет, що оспівує героїв та їхні подвиги*» [11, с. 105];

Угор. *máj* – укр. *печінка* [6, с. 460] не має спільного значення з українським розмовним *травень* чи діалектним *більше, мабуць* [12, с. 597];

Угор. *pár* – укр. *пара, подружжя* [6, с. 583], укр. *пар* – «*Рілля, залишена на одне літо без посіву з метою поліпшення якості землі для наступного посіву озимих*» і *те саме, що пара* [13, с. 59];

Угор. *rom* – укр. *руїна* [6, с. 614], укр. *ром* – *міцний напій*;

Угор. *szurok* – укр. *смола* [6, с. 661], укр. *сурок* – «*Великий степовий гризун з цінним хутром жовтого або рудуватого кольору з домішкою чорних і бурих тонів на спинній частині*» [14, с. 855]. Відзначимо, що ці два омоніми відрізняються наголосом: в угорській мові наголос завжди падає на перший склад, тобто він нерухомий. В українській лексемі *сурок* наголос падає на другий склад.

Угор. *szvit* [світ] – укр. *світла* [6, с. 663], та українське *світ* – *світло та всесвіт, земна куля*;

Угор. *sár* [шар] – укр. *болото* [6, с. 618], укр. *шар* – «*Однорідна за складом речовина, що суцільною масою вкриває кого-, що-небудь, простягаючись у просторі. Те саме, що куля та ін.*» [15, с. 409–410].

В угорській та українській мовах знаходимо приклади лексичних міжмовних омонімів зі звуковими відмінностями. Нижче наводимо ті лексеми, що відрізняються одним звуком.

В угорській мові існує проміжний голосний звук між [a] і [o], на письмі він позначається так само як і укр. [a]. Лексема *villa* в угорській мові має два значення: означає столовий прибор – *вилка*, а також великий розкішний будинок, призначений як правило для відпочинку. В українській мові *вілла* вживається лише на позначення будинок-особняк чи розкішна дача.

Угор. *duma* – укр. *базікання, пустослів'я, балаканина, верзіння* [6, с. 184] немає нічого спільного з укр. *дума* – *думка* чи «*Народна ліро-епічна пісня, що виконується сольним співом-декламацією у супроводі кобзи, бандури або ліри і має нерівномірну будову вірша*» [16, с. 434].

Угорське слово *tata* [момо] вживається у різних контекстах у значеннях *мама, бабуся* та *старша жінка*, за звучанням і написанням нагадує українське *мама*, тому під час перекладів потрібно точно знати, про кого йдеться.

Угор. *liszt* [ліст] – укр. *борошно*, викликає асоціації з українською лексемою *лист*.

Угор. *blokk* – укр. *блокнот для нотаток, магазинний чек, будівельний блок* відрізняється від української лексеми одним приголосним звуком: Укр. *блок* – «1. Простий механізм для

підняття важких предметів, що має форму колеса (на осі) з жолобом, через яке перекинуто ланцюг, канат і т. ін.; 2. Окрема, незалежна частина споруди, машини і т. ін., що складається також з окремих елементів або деталей. Природний або штучний будівельний камінь, порізаний на плити. 3. Об'єднання держав, організацій, партій і т. ін.» [17, с. 201–202].

Міжмовними омонімами з графічно-фонетичними розбіжностями є наступні лексеми:

угорське *szoknya*, що означає *спідниця*, та українське *сукня* – «Жіночий одяг, верхня частина якого, що відповідає кофті, становить єдине ціле з нижньою частиною, що відповідає спідниці; плаття» [18, с. 831];

угор. *báty(a)* – *старший брат, старший родич чоловічої статі по відношенню до племінника чи молодшого родича, старший знайомий чоловік по відношенню до мовця*, та українське розмовне *бать*. В угорській мові ця лексема не вживається на позначення батька, лише у значенні старшого брата;

угор. *bagázs* – *натовп або одна особа без моральних принципів, що здатна на будь-які вчинки*. Укр. *багаж* має абсолютну відмінне значення: «Речі пасажирів, спакзовані для перевезення різними видами транспорту» [19, с. 78];

угор. *gulya* – укр. *стадо, череда* [6, с. 290], укр. *гуля* – «Заокруглена опуклість, нарост на тілі людини або тварини від запалення, удару і т. ін.» [20, с. 191];

угор. *kánikula* – укр. *літня спека; суха гаряча літня пора*. Укр. *канікули* – *перерва у навчальних заняттях або вакації*;

угор. *laska* – укр. *локишина, лапша* за звучанням нагадує українське слово *ложка*;

угор. *tatárka* – укр. *гречка*, укр. *татарка* – *жінка татарської національності*.

Частковий інтернаціоналізм *magazin* в угорській мові означає *журнал, магазин патронів та заст. склад*, у той час як в українській мові *магазин* – це *крамниця*, проте відзначимо, що словникові значення серед інших містять і значення комори, складу [21, с. 589].

До цієї ж групи міжмовних омонімів відносимо угор. *eper* – укр. *полуниця*. В українській мові є лексема *еперки*, яка вживається на означення шовковиці. А шовковиця угорською *eperfa*. Тобто, якщо маємо справу з перекладом, то потрібно зважати на цю лексему, оскільки в угорській мові шовковицю також називають *епер*, бо часто опускається останній склад (*fa*), що означає дерево. І, наприклад, у реченні *A piacón finom epret lehet venni* без контексту не зрозуміло як перекласти: *На ринку можна купити смачну полуницю чи На ринку можна купити смачну шовковицю*.

Угорсько-українські міжмовні омоніми спричиняють лексико-семантичну інтерференцію. Студенти-філологи, вивчаючи угорську мову як іноземну, часто плутають не лише на рівні перекладу, а й під час комунікації значення слова *kollégium*. В угорській мові ця латинського походження лексема є багатозначною та вживається найчастіше у значенні *гуртожиток для учнів чи студентів*. В українській мові асоціативно звучання цього слова нагадує слово *колегія* – «Офіційно визначена група осіб, які утворюють певний адміністративний, розпорядчий або дорадчий орган; Об'єднання осіб деяких професій; У Західній Європі, на Україні та в Росії в XVI–XVIII ст. – назва деяких закритих середніх і вищих навчальних закладів» [22, с. 217]. Як правило, студенти-філологи перекладають, що це навчальний заклад, а не місце проживання студентів.

Так само помилкові асоціації викликає і лексема *konditerem* – укр. *тренажерний зал*. Часткове співзвуччя з українським словом *кондитерська* призводить до неправильного розуміння, і в результаті неправильного перекладу та вживання цього іменника.

Наявні в угорсько-українській парі і приклади міжмовних омонімів, що належать до різних частин мови. Напр., лексема *bánt* є дієсловом, що має кілька значень: *ображає, кривдить, доторкається, заважає* [6, с. 71]. Укр. *бант* – «Вузол з вільними петлями й кінцями; зав'язана таким вузлом стрічка або стьожка, що використовується переважно як прикраса» [23, с. 101]. Однак відзначимо, що для тих осіб, які володіють іноземною мовою на достатньому рівні, такі міжмовні омоніми не будуть викликати труднощів, тому подібні пари слів (основа угорського дієслова та український іменник) не вносимо до списку міжмовних омонімів.

Висновки з дослідження і перспективи. Отже, не зважаючи на неспорідненість угорської та української мов, їм притаманна міжмовна омонімія, яка може призводити до помилкових переносів одного із значень слова на рідне слово. Угорсько-українські міжмовні омоніми поділяються на часткові інтернаціоналізми та псевдоінтернаціоналізми. Укладений нами список має на меті полегшити підготовку студентів-перекладачів та загалом студентів-філологів, які вивчають угорську мову як іноземну, адже фальшиві друзі перекладача часто стають причинами помилок, неточностей, невідповідностей та неоковирностей перекладу, а також можуть призводити до неприємних ситуацій під час міжкультурної комунікації. Перспективою нашого дослідження є можливість подальшого вивчення угорської та української лексики з метою виявлення міжмовних омонімів та аналіз їх перекладу в різних стилях.

Література:

1. Турчина А. А. Лексична міжмовна омонімія у слов'янських мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Випуск 17. К., 2012. С. 121–126.
2. Д'яков А. С. та ін. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти. К.: Вид. дім. «КМ Academia», 2000. 218 с.
3. Чуба Г. Міжмовна омонімія як джерело помилок при вивченні української мови студентами-поляками. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Випуск 11. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. С. 90–96.
4. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. К.: Наукова думка, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/defekt> (дата звернення: 21.02.2023).
5. A magyar nyelv értelmező szótára. URL: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara>.
6. Угорсько-український словник / за ред. П. М. Лизанця. Ужгород, 2001. 800 с.
7. Словник української мови: в 11 томах. Том 7. К.: Наукова думка, 1975. URL: <http://sum.in.ua/s/pastor> (дата звернення: 21.02.2023).
8. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. К.: Наукова думка, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/lanj> (дата звернення: 21.02.2023).
9. Бирик С. П., Сютя Г. М. Словник іношомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Харків: Фолио, 2006. 623 с.
10. Словник української мови: в 11 томах. Том 1. К.: Наукова думка, 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/ambar> (дата звернення: 22.02.2023).
11. Словник української мови: в 11 томах. Том 1. К.: Наукова думка, 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/bard> (дата звернення: 22.02.2023).
12. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. К.: Наукова думка, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/maj> (дата звернення: 22.02.2023).
13. Словник української мови: в 11 томах. Том 6. К.: Наукова думка,

1975. URL: <http://sum.in.ua/s/par> (дата звернення: 22.02.2023).
14. Словник української мови: в 11 томах. Том 9. К.: Наукова думка, 1978. URL: <http://sum.in.ua/s/surok> (дата звернення: 22.02.2023).
  15. Словник української мови: в 11 томах. Том 11. К.: Наукова думка, 1980. URL: <http://sum.in.ua/s/shag> (дата звернення: 23.02.2023).
  16. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. К.: Наукова думка, 1971. URL: <http://sum.in.ua/s/duma> (дата звернення: 23.02.2023).
  17. Словник української мови: в 11 томах. Том 1. К.: Наукова думка, 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/blok> (дата звернення: 23.02.2023).
  18. Словник української мови: в 11 томах. Том 9. К.: Наукова думка, 1978. URL: <http://sum.in.ua/s/suknja> (дата звернення: 25.02.2023).
  19. Словник української мови: в 11 томах. Том 1. К.: Наукова думка, 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/baghazh> (дата звернення: 25.02.2023).
  20. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. К.: Наукова думка, 1971. URL: <http://sum.in.ua/s/gulja> (дата звернення: 25.02.2023).
  21. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. К.: Наукова думка, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/maghazup> (дата звернення: 25.02.2023).
  22. Словник української мови: в 11 томах. Том 4. К.: Наукова думка, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/koleghija> (дата звернення: 25.02.2023).
  23. Словник української мови: в 11 томах. Том 1. К.: Наукова думка, 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/bant> (дата звернення: 25.02.2023).

Talabirchuk O. False friends of a translator: based on Hungarian-Ukrainian interlinguistic homonymy

Summary. This article is dedicated to the issue of the false friends of a translator within Hungarian-Ukrainian language pair. During the research the term interlinguistic homonyms is used alongside the name “false friends of a translator”. Students of Translation department always experience difficulties in understanding inter-linguistic homonyms, because they cause lexical-semantic interference in the speech of bilingual students. The issue of the false friends of the translator within Hungarian-

Ukrainian language pair has not yet been explored, which constitute the base for forming the purpose of this article, which is the following: the theoretical research of the phenomenon of Hungarian-Ukrainian homonymy and the analysis of Hungarian-Ukrainian homonyms with the purpose of further correct usage of them in translation sphere. There are used general scientific methods of analysis and synthesis, as well as the method of oppositions in this research.

Followed by the classification of A.Diakova, T.Kyiak and Z.Kudelko, there are distinguished two groups of the false friends of a translator within the Hungarian-Ukrainian language pair, particularly, partial internationalisms (they coincide completely by the form of expression, but they have one common notion/meaning and several distinctive notions/meanings) as well as pseudo-internationalisms. It was provided that a significant amount of pseudo-internationalisms is a result of accidental coincidence of consonance while within the absence of similarity in the notion/meaning. Moreover, there is an evident lexical interlinguistic homonyms track in the Hungarian and Ukrainian language pair with sound differences, namely those that differ by only one sound. Interlinguistic homonyms with graphic-phonetic differences are highlighted separately. It was established that interlinguistic homonyms in the Hungarian-Ukrainian language pair refer to the same part of language – to nouns. And those referring to different parts of language are being the actual homonyms only in dictionary forms: for example, the base of the Hungarian verb and the Ukrainian noun.

This research has a perspective of further study of Hungarian and Ukrainian vocabulary with the purpose to identify interlinguistic homonyms and to analyze their translation in different styles.

Key words: Hungarian language, Ukrainian language, false friends of a translator, interlinguistic homonymy, translation.